

Marija Jasna Kogoj, *Uršulinski samostan v Ljubljani na prehodu iz avtonomije v Rimsko unijo s posebnim poudarkom na šolstvu med leti 1868 in 1918*, Ljubljana 2004, VI + 278 + XIII str.

V času, ko slovensko šolstvo doživlja globoke spremembe in utira nove poti, ko gre za iskanje mesta verskih vsebin v tem šolskem sistemu, pomeni zgodovinska raziskava o izobraževanju na Slovenskem, čeprav je narejena le v določenem obsegu, pomembno delo. Celovitega pregleda zgodovine izobraževanja na Slovenskem na žalost še vedno nimamo. V marsičem so za to bili krivi politični razlogi in ideološki pristop, ki je na tem področju vedenja na Slovenskem veljal v preteklih desetletjih. Hkrati še vedno manjka pregled zgodovine redovnih ustanov na Slovenskem in njihovih prispevkov na različnih področjih delovanja Cerkve. Disertacija M. Jasne Kogoj, ki sega na obe področji, je zato toliko bolj dragocena. V svojem delu namreč prikazuje »vlogo, ki sta jo imela slovenska uršulinska samostana v Ljubljani in Škofji Loki na območju nekdanje Avstro-Ogrske pri nastanku in razvoju Rimske unije uršulink« ter »delež slovenskih uršulink na področju šolstva, vzgoje in kulture slovenskega naroda«, kot je avtorica zapisala v predgovoru k delu (stran 1). Pri delu gre za analitično-sintetični pregled mesta ljubljanskega uršulinskega samostana in v širšem pomenu ur-

šulinskih ustanov v celotnem cerkvenem kontekstu (temu je dalo pečat prizadevanje papeža Leona XIII., da bi izvedel večje poenotenje redovnih ustanov in v določeni meri tudi večjo centralizacijo), na področju vključevanja v družbo na Slovenskem (kjer se je zaradi prej omenjenega dogajanja manjšala vloga krajevnih škofov) in posebej delovanja na vzgojno-izobraževalnem področju v zadnjem obdobju avstro-ogrske monarhije, potem ko je bila leta 1868 sprejeta nova šolska zakonodaja. Gre torej za izrazito interdisciplinarno delo.

Poleg uvoda ima disertacija tri dele. Avtorica je najprej nanizala razloge za izbiro teme, predstavila metodološka načela, pojasnila terminologijo in svoje razloge za izbiro tehničnih izrazov, stanje virov in literature ter se zaustavila pri utemeljitvi kronološkega okvira svojega dela. Izhajajoč iz teoloških pogledov na redovne skupnosti v širšem eklezialnem kontekstu ter načel, ki jih je za to področje zapisal drugi vatikanski cerkveni zbor, opozori na pomen, ki so ga pri njihovem uresničevanju imele uršulinske ustanove nasploh. S pomočjo načel zgodovinskokritične metode je pri ljubljanskem uršulinskem samostanu želela ovrednotiti njegovo vlogo pri nastanku in razvoju Rimske unije uršulink ter prispevek samostana na vzgojno-izobraževalnem področju po letu 1868, pri čemer je šlo za globoko vzročno povezavo: priključitev k uniji je pripo-

mogla, da je bilo delo redovnic na šolskem in vzgojnem področju kvantitativno in kvalitativno na višji ravni, izkušnje te ustanove so se v nadaljevanju prek njenih voditeljic, ki so prevzemale odgovornosti v svetovnem merilu, prenašale na ustanove v drugih okoljih. Posebnega pomena je za raziskavo bila prav eklezialna razsežnost in vpetost v delovanje vesoljne in krajevne Cerkve.

V prvem delu disertacije avtorica predstavlja družbeno-politične, cerkvene in šolske razmere na Slovenskem od srede 19. stoletja do razpada Avstro-Ogrske. Sumarno je orisana biografija ustanoviteljice uršulink sv. Angele Merici in razvoj ustanove, ki je v skladu s tendencami v Cerkvi prehodila razvojno pot od preprostega cerkvenega združenja do stroge monastične skupnosti in se razširila na vse kontinente. Ker je tudi prestolnica Kranjske Ljubljana kot druga večja mesta v monarhiji želela imeti vzgojno-izobraževalno ustanovo za dekleta, so ljubljanski meščani dali pobudo za naselitev uršulink v njihovi sredi in za ustanovitev šole, iz katere se je v nadaljevanju razvilo pravo šolsko središče. Med letoma 1703, ko so uršulinke prišle v Ljubljano, do 1873, ko je bila ustanovljena vадnica pri učiteljišču, je bila uršulinska vzgojna in učna ustanova v Ljubljani edina javna dekliška šola v mestu. Hkrati so se že v istem času nakazale nekatere oblike sodelovanja z drugimi sicer avtonomnimi samostani po svetu,

kar je posledično prineslo nove oblike povezovanja in se je končno izoblikovalo v Rimsko unijo.

V drugem delu disertacije velja pozornost bližnji pripravi na ustanovitev Rimske unije, njeni ustanovitvi, organizaciji in razvoju. Vse dogajanje je imelo razsežne odmeve pri slovenskih uršulinkah. Avtorica je celo desetletje raziskovala ozadje nastanka unije v osrednjih cerkvenih arhivih v Rimu in v uršulinskih skupnostih po vsej Evropi, za objavo pripravila več zvezkov dokumentov in svoja dognanja sistematično predstavila v disertaciji. Ultramontanistične tendence, ki so zaznamovale življenje Cerkve v drugi polovici 19. stoletja, in negativni odnos do cerkvenih ustanov s strani liberalnih in v določeni meri anticerkvenih krogov iz istega obdobja, so vplivali ne le na zapiranje Cerkve v njene okvire, temveč so pospešili nastajanje struktur, ki so kazale na večjo centralizacijo; cerkveni krogi so v tem videli večjo moč in pripravljenost za uresničevanje načrtov, ki jih je imel papež in njegov krog. Orisane so vloge več posameznikov, ki so imeli odločilno besedo pri uresničevanju zamisli unije, delež več samostanov ter Kongregacije za škofe in redovnike, ki je določila stopnje za uresničitev zamisli tako pri samostanskih skupnostih kot pri krajevnih škofih, ki so bili do takrat edini predstojniki uršulinskih skupnosti. Avtorica je ugotovila, da so bile reakcije na takšne pobude zelo

različne, od zelo nasprotnih do naklonjenih. Splošno mednarodni povezavi naklonjeno mnenje je omogočilo, da je prišlo do prvega posvetovanja predstojnic teh skupnosti v Rimu in da se je iz tako zastavljenega sodelovanja razvila Rimska unija uršulink. Od vsega začetka sta k njej pristopila oba slovenska samostana, podprl jo je tudi ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. Drugi del obsega še pregled organiziranosti unije ter praktičnih in pravnih posledic za vsakodnevno življenje in delo uršulink v izvirnem okolju. Ker sta od avstrijskih samostanov k uniji pristopila le ljubljanski in škofjeloški, so se slovenske uršulinke v določeni meri čutile izolirane. To je prineslo omahovanje med unijo in samostojnostjo; pri tem je dal svoj delež tudi škof Jeglič. Izvolitev predstojnice škofjeloške skupnosti za vrhovno predstojnico unije je pripomogla, da so se priključili še drugi avstrijski samostani. Temu delu disertacije daje posebno vrednost pregled vpliva in posledic prve svetovne vojne na življenje ljubljanskega uršulinskega samostana.

Tretji del disertacije je namenjen pregledu in analizi vzgojno-izobraževalnega dela ljubljanskih uršulink; to je bil prvotni razlog, da so sploh bile povabljene v Ljubljano. Celotno njihovo redovno življenje je bilo tesno povezano s šolo in vzgojnim zavodom. Čeprav se je v svetu uveljavil nek splošen sistem šol, ki so jih ustanovljale in vodile uršulinke, se je

ta praktično prilagajal šolski zakonodaji v posameznih deželah in okoljih. Izvirna za vse njihove šole je bila delitev na notranjo in vnanjo šolo. V obravnavanem obdobju sta oba uršulinska samostana na Slovenskem imela pouk na notranjih šolah v nemškem jeziku, na vnanji šoli pa v slovenskem. Avtorica je ugotovila na temelju pregledov šolske dokumentacije, da ta demantira splošno trditev, po kateri naj bi bile uršulinske šole le v nemškem jeziku in naj bi zanemarjale slovenščino. Več kot stoletje in pol je bila uršulinska šola v Ljubljani edina javna dekliška šola, v kateri se je število učenk vidno večalo in je bilo treba pridobivati vedno nove šolske prostore. Čas med uveljavitvijo novega šolskega zakona 1869 in do konca prve svetovne vojne velja za največji razmah uršulinskih šol. Poleg učiteljska so v tem času ustanovile še otroški vrtec in druge vrste šol. V njihovem okviru je zaživela prva slovenska meščanska šola in gospodinjska šola. Svoje vzgojno-izobraževalno delo so za določen čas razširile še v Mekinje pri Kamniku in v Idrijo. Iz poročil šolskih nadzornikov je razvidno, da uršulinske šole niso slovele le zaradi vzgojnih rezultatov, temveč tudi po sodobno opremljenih kabinetih, knjižnici, telovadnici, zglede urejenem botaničnem vrtu in samostanskem parku ter razgibanih zunajšolskih dejavnostih, ki so dopolnjevale vzgojni proces. Integralni del razprave je predsta-

vitev pomembnih članic reda sv. Uršule, ki so dale bistveni prispevek za razvoj uršulinskega šolstva med Slovenci in vpliva na številne generacije učenk, ki so bile deležne uršulinske vzgoje. Pri tem je zgovorna govorica številnk; ljubljanski uršulinski samostan je po številu učenk skozi vso zgodovino daleč presegal vse ostale samostane. Podobno potrjuje raznolikost vzgojnih rezultatov in družbeni pomen ljubljanskega samostana pregled narodnosti, socialnega porekla in veroizpovedi učenk. Zadnje poglavje v tretjem delu disertacije je namenjeno orisu specifičnosti uršulinske vzgoje, ki je posegala po izvornih metodah in sredstvih, najbolj ustreznih za vzgojno delo med dekleti. Z uveljavljanjem krščanskih vrednot na vzgojnem področju so uršulinke dale pomemben delež pri oblikovanju krščanske družbe na Slovenskem.

Bistveni sestavni del razprave so priloge (dodanih jih je 25), v katerih je avtorica dodatno osvetlila ugotovitve iz svoje razprave in potrdila podatke, ki jih navaja. Priloge segajo od dokumentov papežev in papeških uradov do dopisov voditeljic ljubljanskega in škofjeloškega samostana, dopisov ljubljanskih škofov, poročil za šolske oblasti in učnih načrtov, slikovnega gradiva in programov. Za poznavanje vsakodnevnega utripa v času prve svetovne vojne imajo dragoceno dokumentarno vrednost izpiski iz kronike ljubljanskega samostana.

Disertacija je nastajala izključno na temelju arhivskega gradiva, torej primarnih virov, ki so temeljnega pomena za vsako resno zgodovinsko delo. Nastajala je več let in je rezultat poglobljenega raziskovanja v številnih arhivskih ustanovah v Sloveniji in zunaj nje. Zato nudi hkrati pregled ustanov in fondov, kjer je mogoče iskati gradivo tudi za druge cerkvene ustanove na Slovenskem. O natančni uporabi arhivskih virov govorijo številne in obsežne opombe, ki so deloma bibliografske in deloma vsebinsko-pojasnjevalne in so komplementarno vključene v celoto. Tako zbrano in uporabljeno gradivo, ki se ne nahaja le v uradnih javnih arhivskih ustanovah, hkrati izpričuje, da so uršulinke dobro skrbele za ohranjanje spomina na svoje delovanje. Priprava disertacije in že pred tem prireditvev ob obhajanju 100-letnice Rimske unije je bila priložnost, da je bilo gradivo urejeno in popisano in s tem dano v uporabo. Avtorica je v pripravi disertacije arhivsko gradivo vključila v širši kontekst preučevanje cerkvene zgodovine na Slovenskem in mu s tem dala še dodatno veljavo.

Disertacija je celovita in poglobljena predstavitev izbrane redovne skupnosti, njenega večplastnega življenja, iskanje poti za njeno večjo notranjo trdnost in zvestobo izročilu ustanove, povezovanja navzven z drugimi uršulinskimi samostani, zlasti v času nastajanja Rimske unije, pred-

vsem pa skrbi za ohranjanje izvirnega vzgojno-izobraževalnega poslanstva v Cerkvi in v družbi na Slovenskem. Avtorica se pri obravnavanju teme ni izognila napetostim z voditelji krajevnih Cerkev, do katerih je prišlo zlasti ob vključevanju v širše povezave, ob čemer je bila zmanjšana vloga škofov. Posredno ali neposredno je odgovorila na stereotipne sodbe, ki so se v slovenskem zgodovinskem opisju o uršulinkah in njihovih šolah zapisale doslej. Dobro poznavanje virov in kritična distanca sta avtorici pomagala, da delo nima značilnosti apologetičnega pristopa.

Pri disertaciji M. Jasne Kogoj gre za izvirno znanstveno delo, ki pomeni temeljit prispevek pri interdisciplinarnem preučevanju zgodovine redovnih ustanov v Cerkvi in s poudarkom na slovenskih tleh ter še posebej pri prispevku teh ustanov na vzgojno-izobraževalnem področju. Delo je pripravljeno v skladu z vsemi merili za pripravo doktorskih disertacij in dosega na v začetku razprave zastavljene cilje. Razprava hkrati daje merila in kaže sestavine metode za preučevanje posameznih redovnih ustanov na Slovenskem.

Bogdan Kolar